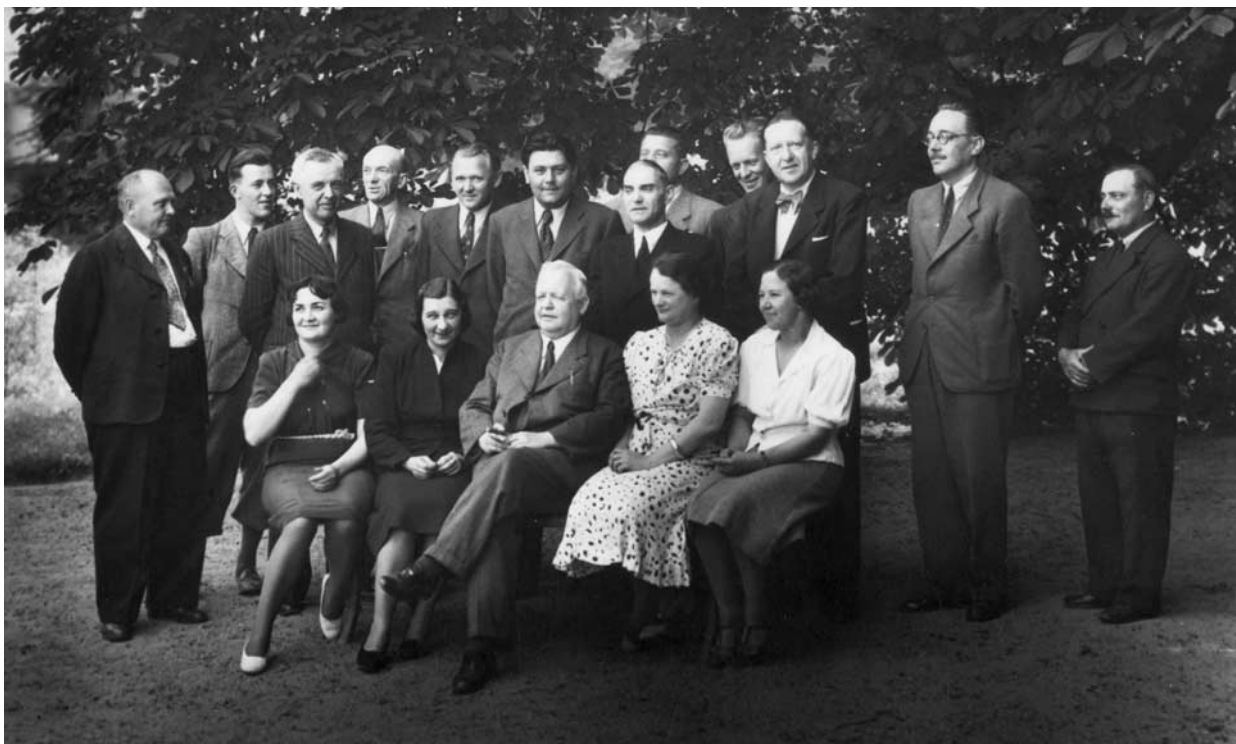

Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938

Část 3. – Konzervátoři a další památkové instituce a spolky

Petr ŠTONCNER

„... jako ne každému dřevu je dáno býti fládrem, tak ne každý, kdo má jistý titul, může býti konzervátorem.“ Josef Švehla

Konzervátoři

Okresní konzervátoři jako pomocný orgán státních památkových úřadů (dále jen SPÚ) tvořili další významnou složku státní ochrany památek. Při soustředění SPÚ v Praze, Brně a Bratislavě představovali důležitou síť dobrovolných zpravodajů po celém území republiky.

Konzervátoři, pověření především zpravodajskou a soupisovou činností, měli poskytovat informace o výkopech a nálezích, o ohrožených památkách všeho druhu, dávat iniciativu k zakročení ve prospěch ohrožené památky nebo k jejímu získání pro veřejnou sbírku. Kromě této činnosti měli také za úkol popularizovat cíle a úkoly památek všeho druhu přednáškovou nebo literární činností. Ve zvláštních případech mohli pouze na výslovné zmocnění Ministerstva školství a národní osvěty (dále jen MŠNO) nebo SPÚ přímo sami dohlížet na výkopy nebo opravy památek.

Pokud jde o právní povahu postů konzervátorů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, základní ustanovení o nich obsahoval § 17 statutu Ústřední komise pro zachování památek ve Vídni z roku 1911, upravený ještě roku 1914 a 1916: „Protektor k návrhu předsednictva Ústřední komise může pro některý územně ohraničený okres zřídit konzervátory, kteří mají povinnost zastávat uvnitř okresu zájmy zachování památek a jsou jmenovitě povoláni podporovat zemské konzervátory tím, že jim mají oznamovat nálezy, ohrožené památky neb jiné záležitosti pro opatrování památek důležité. Konzervátoři jsou jmenováni na dobu tří let a mohou po uplynutí této doby býti ještě protektorem potvrzeni na stejné časové funkční období.“¹

Na Slovensku a Podkarpatské Rusi bylo v § 22 zák. čl. XXXIX z roku 1881 stanoveno, že „Zemský výbor vykonává zpravidla dozor nad uměleckými památkami prostřednictvím svých

Obř. 1. Společná fotografie pracovníků Státního památkového úřadu v Praze, Státního fotoměřičského ústavu a Státního archeologického ústavu, pořizena ve Vojanových sadech koncem 30. let. Stojící zleva: Zdeněk Wirth (MŠNO a SFÚ), ?, ?, ?, Antonín Friedl (SFÚ), Emanuel Poche (SFÚ), Václav Wagner (SPÚ), ?, Viktor Kotrba (SFÚ), Josef Šebek (SPÚ), Jaroslav Böhm (1939–1962 ředitel SAÚ), ?. Mezi sedícími a usmívajícími se sekretářkami Cyril Merhaut (1936–1940 přednosta SPÚ).

Mezi ostatními pracovníky, které se nepodařilo určit, mohou být dále F. X. Margold (SFÚ), J. Opitz (SFÚ), W. Turnwald (SPÚ), K. Pecánek (SPÚ). (Archiv LA PNP v Praze)

¹ Jiřina NESVADBIKOVÁ: *K vývoji památkové péče v Československu*, sv. 2., Výběr autentických dokumentů 1749–1918, Praha 1983, s. 211.

venkovských (dopisujících) členů“. Ti jsou podle dalších paragrafů jmenováni ministrem a nedostávají žádný plat.

K prvnímu jmenování konzervátorů po převratu došlo počátkem roku 1919. MŠNO jmenovalo konzervátory pro různé druhy památek² a svým výnosem č. 680 z roku 1919 pro ně vydalo stručné instrukce. Jména pánů jako Birnbaum (okr. kolínský), Hilbert (okr. lounský), Janák (okr. kutnohorský), Matějček (okr. mladoboleslavský), Podlaha (okr. sedlčanský a příbramský) a další, kteří byli jmenováni konzervátory pro památky historické, umělecké a lidové, svědčí o vážnosti a významu, kterých se této funkci mělo dostávat. V pozdější době býval při novém jmenování zdůrazňován požadavek, aby konzervátor trvale pobýval v daném okrese za účelem maximální znalosti sledovaného území. Pravděpodobně se v některých případech ukázalo, že občasná sledování památek v okrese během prázdnin a dovolených, i když zaštitěné významnou autoritou, není dostačující.

V roce 1933 se uvažovalo o změně pojmenování konzervátor, které MŠNO hodlalo, patrně v souvislosti s připravovaným zákonem o památkách, rezervovat jen pro několik významnějších osob. Pro ostatní se počítalo s novým titulem dopisovatel, který výstižněji charakterizoval jejich práci.³

Výnosem MŠNO z 3. 12. 1935 vstoupily v platnost nové, obsáhlejší instrukce pro konzervátory Státních památkových úřadů v Praze a Brně a Státního referátu na ochranu památek v Bratislavě, které reagovaly na tehdejší reálný vývoj v ochraně památek, zejména v souvislosti s pozemkovou reformou. V roce 1936 pak SPÚ pro Čechy v Praze vydal zvláštní instrukce a pokyny pro své konzervátory. Pozornost je v nich věnována především aktuálním problémům, s nimiž se konzervátoři při své práci nejčastěji setkávali.⁴ Jednalo se v podstatě o jakýsi zhuštěný „manuál“ památkové péče, jehož autorem byl patrně Václav Wagner. Je zajímavé, že i po téměř sedmdesáti letech jsou mnohé z bodů pro památkovou péči stále aktuální.⁵

V roce 1936 byli také poprvé od roku 1918 jmenováni okresní konzervátoři i pro území Podkarpatské Rusi.

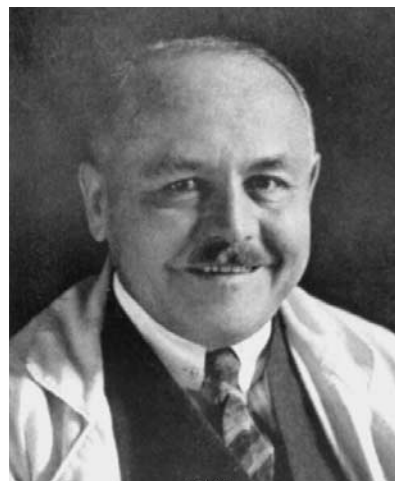
Ale ani práce a postavení konzervátorů se nemohly vyhnout řadě kritik. Z nich pro pobavení ocitujeme alespoň jednu, v níž autor vyjadřuje přání, „...aby otázka konzervátorská byla řešena z trochu jiného hlediska, než se řešovala za starého Rakouska a než se snad řeší dosud. Nebo jako ne každému dřevu je dáno býti fládrem, tak ne každý, kdo má jistý titul, může býti konzervátorem. Úřad ten předpokládá po svém nositeli velmi mnoho nejen teoretických, ale také mnoho praktických vědomostí a zkušeností a těch člověk nenabývá úřadem, nýbrž odborným studiem a praktickou zkušeností. Tu neplatí známé: s úřadem přijde rozum. Nikoli! Proto bylo podivno, když v jistém okrese jmenován byl konzervátorem prof. přírodovědy, který neměl pro ten úřad žádných znalostí; nebo když k témuž úřadu vyvolen prof. filolog – mimochodem řečeno člověk milující klid domácího krbu nade vše a vedle toho umíněný, a do svých teorií zamilovaný pedant, který celý svůj život strávil jen ve své pracovně a teprve večerem vyvětrával plíce atd. atd.“⁶

Zvláštní památkové orgány a instituce

Kromě základního organizačního schématu státní organizace ochrany památek, MŠNO – SPÚ – konzervátoři, vyvíjely ve sledovaném období činnost ještě další zvláštní orgány památkové péče.

Zcela svébytné postavení mimo základní organizační schéma získala památková péče na *Pražském hradě*⁷ – novém sídle prezidenta republiky. Národní výbor a poté ministerské prezidium pověřily v listopadu 1918 architektka Kamila Hilberta stavební správou na Pražském hradě. Zároveň s ním byl pověřen i sochař a konzervátor Jindřich Čapek inventarizací hradního mobiliáře. Po úpravě a vybavení prostor vhodným mobiliářem pro potřeby úřadu, bytu prezidenta, správy hradu a dalších reprezentačních místností byla pozornost vedle probíhající inventarizace soustředěna na stavební památky.

Při hledání nového organizačního začlenění památkové péče na Pražském hradě byla tato činnost svěřena na základě usnesení Ministerské rady a zejména zákona č. 654 Sb. z. n., o Kanceláři prezidenta republiky, z 5. 12. 1919, zvláštnímu referátu Stavební správy Pražského hradu, v jejímž čele stál hradní architekt (J. Plečnik, od roku 1936 P. Janák). Z podnětu hradního architekta byla v roce 1920 zřízena Umělecká komise pro úpravu Pražského hradu. Díky personálnímu obsazení komise, ve které byl zastoupen přednost SPÚ pro Če-

Obr. 2. Zdeněk Wirth (1878–1961). V letech 1918–1938 působil ve funkci přednosty osvětového odboru na Ministerstvu školství a národní osvěty a památková péče patřila plně do jeho kompetence. Od konce 20. let 20. století stál v čele Státního fotoměřičského ústavu. Byl členem Památkového sboru hlavního města Prahy, Umělecké komise na Pražském hradě, Klubu Za starou Prahu (48 let v domácí radě, v roce 1922 předseda) a dále členem snad všech významných spolků, které se zabývaly památkami. (Foto http://home.tiscali.cz/portrety/v-zlwirth_zdenek.htm)

2 a) Pro památky předhistorické; b) pro památky historické, umělecké a lidové; c) pro památky přírodní; d) pro památky hudební.

3 SÚA, MŠ, k. 3227, č. 6902, 1933. V instrukcích pro konzervátory z roku 1939 je místo titulu konzervátor používáno již označení dopisovatel.

4 Zvláštní instrukce pro konzervátory SPÚ pro Čechy v Praze uveřejněny in: Zprávy památkové péče 1, 1937, č. 4, s. 13–14. Obdobné instrukce vydal též SPÚ pro Moravu v Brně 15. 9. 1936 (Zprávy památkové péče 1, 1937, č. 6, s. 12–13) a Státní referát pro ochranu památek v Bratislavě 19. 10. 1936 (Zprávy památkové péče 1, 1937, č. 7, s. 13).

5 Z nich pro ilustraci vyjímáme: „Kámen. Stalo se zvykem, očišťování kamene „na původní kámen“, tj. škrabáním nátěrů, osekáváním, kamenickým opracováním nebo broušením. Kámen historických dob však má svoje způsoby opracování, jež jsou často pomůckou datovací, jindy původní polychromii. Proto je třeba bránit bezmyšlenkovitému čištění kamene.“

6 Josef ŠVEHLA: *Ochrana památek*, zvláštní otisk z Českého jihu, ročník 1924, Tábor 1926, s. 43–44.

7 K problematice památkové péče na Pražském hradě více Věra MALÁ: *Památková péče na Pražském hradě po roce 1918*. Faktografický nástin, interní materiál, Archiv Pražského hradu, 2001.

chy v Praze (L. Jeřábek, od roku 1925 R. Hönigschmid) a ministerský rada Zdeněk Wirth, tak nepřímě došlo k jistému provázání se státní památkovou péčí. Komise se však na rozdíl od Archeologické komise pro výzkum Pražského hradu, zřízené roku 1924, scházela zcela nepravidelně a téměř výhradně z podnětu hradního architekta. Její poslední zasedání se uskutečnilo v roce 1931. Poté její činnost částečně nahrazovala zmíněná Archeologická komise.

Další významnou institucí byl *Památkový sbor hlavního města Prahy*, působící jako poradní orgán městského zastupitelstva. Jeho předchůdcem byla od roku 1893 Komise pro soupis historických a uměleckých památek královského hlavního města Prahy. K jejímu založení došlo v úzké souvislosti se započatím velké asanace v centru Prahy.

Po převratu se již komise nesešla a ustanovením městské rady byla 9. července 1919 zrušena. Dočasně byl během roku 1919 svolán poradní orgán tzv. Komise pro umělecké památky a pojmenování ulic. Praha však zřejmě brzy pocítila potřebu vytvoření nové městské instituce, jejíž náplní by byla ochrana památek, a to zejména v době, kdy se očekávala značná stavební konjunktura a zpracování regulačního plánu. Proto byl již 14. listopadu 1919 zvolen přípravný výbor, který vypracoval nový jednací řád, poté ještě upravený v roce 1924. První ustavující schůze Památkového sboru hlavního města Prahy se konala až 8. února 1921.

Přestože byl Památkový sbor dotován z městských peněz, disponoval jistou samostatností, která vyplývala z jeho složení. Z celkového počtu třiceti šesti členů jich šestnáct jmenovala městská rada z delegátů určených politickými stranami zastoupenými na radnici, čtyři členové byli zástupci městských úřadů (archiv, muzeum, stavební referát a stavebně-technický úřad), zbylých šestnáct členů pocházelo z odborných spolků nepodléhajících radnici. V důsledku tohoto složení nabývala usnesení pléna Památkového sboru na důležitosti nejen odborné, ale i politické.

V organizaci městských institucí měl sbor značnou pravomoc, jelikož v památkových záležitostech bylo nutné si předem vyžádat jeho posudek. Všechny městské úřady měly povinnost ho upozornit na každý případ, kdy měla být stavebním zásahem dotčena nějaká památková stavba, dále zváti jeho zástupce do úředních komisí, vyžádat si včas jeho posudek, podporovat jeho práci a podávat mu potřebné zprávy.

Památkový sbor předkládal dobrozdání na vyzvání městské rady nebo na žádost jednotlivých úřadů. Sbor prováděl rovněž různá zaměření a fotografování památek, a shromažďoval tak vědecký materiál k vývoji jednotlivých staveb i k celkovému uměleckému vývoji Prahy.⁸

Jeho součinnost s SPÚ pro Čechy v Praze byla zajištěna tím, že mezi šestnáct členů jmenovaných městskou radou patřil vždy přednosta SPÚ (dr. Jeřábek a od roku 1925 i dr. Hönigschmid). Navíc mezi členy odborných korporací byli za spolky, ve kterých působili, jmenování i někteří další úředníci SPÚ (arch. Říha, arch. Pecánek, za Společnost přátel starožitností i sám ministerský rada dr. Wirth). Mezi členy Památkového sboru patřila dále řada známých osobností, jako například Birnbaum, Guth, Hübschman, Janák, Chytil, Jiřík, Šittler a další.

Památkový sbor navázal vydáváním svého časopisu *Zprávy Památkového sboru hlavního města Prahy* na časopis bývalé komise. Tento časopis ovšem vycházel ve značných časových intervalech a v průběhu let 1921–1938 vyšla pouze tři ročenková čísla (1925, 1928, 1931).

Státní fotoměřičský ústav

Ústav byl zřízen MŠNO z iniciativy Zdeňka Wirtha v roce 1919 pod názvem Státní ústav pro měření a odlévání památek jako samostatná instituce vědeckého zaměření. Jeho úkolem bylo především pracovat na soustavném evidenčním seznamu historických a uměleckých památek na území Československé republiky. Dále měl zaměřovat, fotografovat a odlévat k reprodukci určené ohrožené nebo nově objevené památky a výsledky této práce pak odborně zpracovávat.

Podle tohoto programu se fotoměřičský ústav měl stát významným vědeckým a dokumentačním pracovištěm a zároveň velmi potřebným servisním zázemím pro státní památkovou péči, zejména pro SPÚ a Státní archeologický ústav. K naplnění těchto plánů a začlenění ústavu do nové organizační struktury památkové péče se však citelně nedostávalo jak finančních prostředků, tak ani kvalifikovaných odborníků. To však byl problém celého oboru ochrany památek. Původní rozpočet ústavu byl úspornými opatřeními vlády dvakrát zkrácen a stejně tak i zamýšlený počet systematizovaných míst.⁹

3
4

Obr. 3. Rudolf Hlubinka (1878–1951), právník, přednosta stavebního referátu pražského magistrátu. Člen a hlavní iniciátor Památkového sboru hlavního města Prahy. Jeho zásluhou vznikl i rozsáhlý archiv sboru. Dlouholetý člen domácí rady Klubu Za starou Prahu, v roce 1940 předseda. (Reprofoto *Časopis Společnosti přátel starožitností* 39, 1951, s. 52)

Obr. 4. Karolinum, Praha 1. Kresbná rekonstrukce podoby domů na konci 14. století vznikla jako součást plánové dokumentace při zaměření a průzkumu, který prováděl Státní fotoměřičský ústav ve 2. polovině 30. let v souvislosti s celkovou rekonstrukcí Karolína. (Autor F. X. Margold, 1938, archiv NPÚ – ÚP)

8 Nepochybně k jednomu z nejvýznamnějších počínů patřila systematická fotografická dokumentace Prahy 20. a 30. let, dnes uložená v Archivu hlavního města Prahy. Více o konkrétních akcích Památkového sboru Rudolf HLUBINKA: *Památkový sbor a jeho činnost*, in: *Praha v obnoveném státě Československém*, 1936, s. 689–694.

9 A. FRIEDL: *Z. Wirth a státní ústav fotoměřičský*, in: *Zprávy památkové péče* 2, 1938, č. 8, s. 124.

Sídlem nově založeného ústavu se v roce 1919 (společně se SPÚ pro Čechy v Praze a Státním archeologickým ústavem) stala budova Strahovského kláštera. Prvním a do roku 1925 jediným stálým zaměstnancem ústavu byl architekt Alois Masák.¹⁰ Po jeho náhlé smrti byl správou ústavu pověřen státní archeologický konzervátor J. Jíra.¹¹ Tato změna však nějaký výrazný posun v dosavadní práci instituce nepřinesla. „Po smrti kreslíře, který s velkou obratností se věnoval několik let měření architektonických památek a barevným kopiím středověkých fresek, nepokračuje se v této činnosti a náhrada částečně nalezena jen v ochotě ČVUT v Praze, jehož posluchači zpracovávají důležité středověké stavby jako školní úkoly. Zato nepřetržitě vyvíjí se druhá část ústavu...“¹²

Od roku 1919 prováděl ústav pomocí smluvních sil soupis bohemik v zahraničí, a to především ve Vídni ve spolupráci s Kulturně historickou společností při čsl. velvyslanectví.¹³ Ve 20. letech 20. století byla činnost ústavu soustředěna na sběr různých map, plánů a fotografií pro památkový archiv.¹⁴ V roce 1928 se podílel na výstavě soudobé kultury v Brně, kde poskytl pro expozici památkové péče několik desítek velkých fotografií.

Koncem 20. let se ujal správy ústavu sám jeho ideový tvůrce Zdeněk Wirth. Je velmi pravděpodobné, že k tomu byl veden jak svými osobními badatelskými zájmy, tak i nespokojeností se stavem ústavu, který ani po deseti letech trvání nesploňoval jeho původní představy.

Ve 30. letech ústav již pod Wirthovým přímým vedením pokračoval v předcházejícím sběru materiálu a výraznější samostatnou činnost zpočátku neprováděl. Podařilo se získat cenné obrazové materiály z pozůstalosti R. Kuchyňky, A. Podlahy, K. B. Mádla, K. Chytila, Oskara Pollaka a dalších. Ústav zároveň soustavným úsilím pořídil velké množství fotografií památkových staveb od fotografií Eckerta, Reacha, Vojty a Dvořáka. Zvýšily se rovněž nabídky od soukromníků a sběratelů na prodej fotografií, map a plánů, které byly vykupovány podle finančních možností ústavu.¹⁵

Od roku 1933 převzal ústav vedení soupisu bohemik ve Vídni. Dále se podílel na soupisové akci k evidování uměleckých a historických památek. Vzhledem k časové náročnosti postupného vydávání *Soupisů památek historických a uměleckých*, vydávaných Archeologickou komisí při České akademii věd a umění a Německou společností věd a umění pro ČSR, připravoval Státní fotoměřičský ústav od roku 1929 k vydání „stručnou příručku o 4 svazcích podle vzoru Dehiova *Handbuchu der deutsche Kunstdenkmäler* (1905–1912), bez ilustrací a v české i německé řeči“.¹⁶ Těmito pracemi byl patrně již od počátku pověřen Emanuel Poche. Ten v roce 1938 v oslavném článku o Zdeňku Wirthovi a jeho soupisové práci uvedl: „Vida, že Soupisy památek v Čechách pro velký náklad a nedostatek pohotových pracovníků sotva dojdou v dohledné době svého uzavření, zasazoval se (myšleno Wirth – pozn. autora) již v roce 1907 o vydání stručného, rychle proveditelného Soupisu po způsobu Dehiova *Handbuchu*... Bohužel záměr nedošel tehdy pro nedostatek prostředků a zájmu provedení. Wirth jej však neopustil, očekáváje vhodnou příležitost k jeho uskutečnění. K tomu došlo v roce 1929, kdy bylo možno použít k povšechné inventarizaci památek okresů v Soupise nepublikovaných odborné úřední síly a prostředků Státního fotoměřičského ústavu. V pěti následujících letech byla práce skutečně provedena a po redakci několika speciálních odborníků a generální úpravě Wirthově je nyní v tisku.“¹⁷ K vydání vícesvazkového *Uměleckého místopisu*, jak se o něm zmiňuje v roce 1938 i A. Friedl,¹⁸ však během následujících let nedošlo. Teprve v roce 1957 vyšla v redakci Zdeňka Wirtha jednosvazková publikace *Umělecké památky Čech*. K původně zamýšlenému vydání čtyřsvazkového soupisu, doplněnému však již o obrazové přílohy, se Emanuel Poche jako vedoucí redaktor kolektivu autorů Ústavu teorie a dějin umění ČSAV vrátil v roce 1977, kdy vyšel první svazek nových *Uměleckých památek Čech* (1977–1982), tedy po 48 letech od zahájení prací a po 70 letech od Wirthova prvotního záměru.

Nárůst agendy ústavu na počátku 30. let dokládá i vyšší počet stálých zaměstnanců a jejich pracovní program pro rok 1932:¹⁹ dr. A. Friedl²⁰ – reprodukce miniatur a deskových obrazů v klášteře Vyšebrodském, soupis bohemik za hranicemi, zejména ve Vídni, Římě a Miláně; dr. Emanuel Poche – dokončení stručného soupisu památek země české; adjunkt F. X. Margold – zaměřování památek buď na čas odkrytých nebo příležitostně při rekonstrukci dobře přístupných. Velké množství agendy tak již nemohly vykonávat pouze smluvní síly, jak tomu bylo dříve, ale ani s nimi se v této době nepřerušila spolupráce. Mezi ně patřili například i dr. Josef Opitz a od roku 1937 Ing. Viktor Kotrba.

Obr. 5. Luboš Jeřábek (1864–1937). Právník, soudce, poslanec Zemského sněmu a člen Sboru obecních starších hlavního města Prahy. Před rokem 1918 zemský konzervátor vídeňské Ústřední komise, v letech 1918–1924 přednosta SPÚ pro Čechy v Praze, člen Památkového sboru hlavního města Prahy a Umělecké komise na Pražském hradě. Zakládající člen Klubu Za starou Prahu a v letech 1908–1918 jeho předseda, dále předseda čsl. Svazu okrašlovacích spolků. (Foto archiv Klubu Za starou Prahu)

¹⁰ Architekt Alois Masák (1877–1925). Jako činný architekt před rokem 1914 byl autorem řady činžovních domů, zejména v Praze 7. Více o něm Jan E. SVOBODA: *Alois Masák*, in: *Architekt*, 2002, č. 1, s.70–71.

¹¹ SÚA, MŠ, k. 3246, č. 17713, 1926. Jíra byl pověřen zejména vedením účtů, placením veřejných výloh a honorováním účtů za odevzdané fotografie a plány pro státní památkový archiv.

¹² Činnost ministerstva školství a národní osvěty za prvé desetiletí, Praha 1928, s. 80.

¹³ Soupis umělecko-historických bohemik v zahraničí vznikl na základě tzv. pražské úmluvy, která byla dodatkem mírové smlouvy ze Saint Germain. Získaný materiál byl ukládán ve Státním fotoměřičském ústavu a v Archivu Pražského hradu (seznamy odvezených věcí z hradu). V archivu ústavu byl také uložen materiál získaný Archeologickou komisí při Soupisu památek a dále materiál z úřední činnosti vídeňské Ústřední komise z let 1860–1918.

¹⁴ O tom dokumentace v SÚA, MŠ, k. 3247.

¹⁵ Položka „dotace na fotografie a plány (archiv a knihovna)“ byla například v roce 1929 třicet tisíc Kč, v roce 1930 třicet pět tisíc Kč.

¹⁶ O. PLACHT, F. HAVELKA: *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934, s. 1692.

¹⁷ Emanuel POCHE: *Zdeněk Wirth a práce soupisová*, in: *Zprávy památkové péče* 2, 1938, č. 8, s. 120–121.

¹⁸ A. FRIEDL, cit. v pozn. 9, s. 125.

¹⁹ SÚA, MŠ, k. 3246, č. 90883, 1932.

²⁰ Antonín Friedl (1890–1975), přední český badatel v oboru středověké malby. Ve 20. letech byl pověřen jako smluvní síla Státního fotoměřičského ústavu soupisem českých iluminovaných rukopisů v zahraničí. V letech 1939–1952 působil jako ředitel ústavu.

Státní ústav fotomeříčský začal soustavným zaměřováním stavebních památek plnit další část svého programu. Provedl například stavebně-historický průzkum a zaměření Karolina, tři domů na místě dnešního Tyršova domu, bývalého kostela sv. Máří Magdaleny v Karmelitenské ulici v Praze, zámku a lodžie v Libosadě u Jičína, kostelů v Kutné Hoře a dalších.

V roce 1934 se ústav přestěhoval opět společně s SPÚ do nově adaptovaných prostor Klementina. Zde již mohl být pohodlně uskladněn jeho značně rozsáhlý fond.²¹ Po stavebních úpravách v Klementinu se počítalo s jeho zpřístupněním pro badatele a úřední potřebu. V červenci 1938 se ústav ještě podílel na výstavě Románská Praha, která byla instalována z fondů archivu ústavu. Z podnětu MŠNO a správy ústavu byl vytvořen evidenční archiv české malířské školy jako podklad pro vydání publikace o českém gotickém malířství.

Samostatný Státní fotomeříčský ústav zanikl na základě usnesení vlády ze dne 10. 3. 1953. Byl sloučen spolu s odborem správy kulturního majetku Ministerstva školství, věd a umění a Státním památkovým ústavem v novou instituci Státní památkovou správu (1953–1958).

Dobrovolné organizace a spolky

Významná role v ochraně památek připadla také nejrůznějším dobrovolným organizacím a spolkům, které památkovou péčí měly ve svých programech, účinně ji propagovaly a podle svých možností i realizovaly. Nelze pochybovat o významu těchto organizací pro celkové kulturní a historické povědomí obyvatel, o které se také svojí činností přičinily. Když si uvědomíme, za jakých podmínek a s jakými těžkostmi, zejména personálními, se potýkala státní památková péče, je jejich dobrovolná práce a ideový přínos pro ochranu památek nenařaditelný. Ačkoli mnohé ze spolků vznikly již před rokem 1918, staly se i za nového režimu důležitými pomocníky úředních orgánů. Jejich činnost však byla na rozdíl od státní památkové péče ve většině případů zaměřena buď pouze tematicky, nebo regionálně. Mezi nejvýznamnější organizace patřila především Archeologická komise České akademie věd a umění, Společnost přátel starožitností českých, Klub československých turistů, Klub Za starou Prahu a další.²² Na ochraně stavebních památek se podílely i spolky, u kterých převládala zájem o přírodní památky a ráz krajiny. Byl to zejména Svaz čsl. spolků pro okrašlování a ochranu domoviny a některé spolky německé. Ve svých časopisech se pak tyto dobrovolné organizace a spolky věnovaly mimo jiné také jednotlivým památkám a jejich opravám.

Jedno z nejvýznamnějších míst v dobrovolné ochraně památek zaujímá bezpochyby Klub Za starou Prahu, a to díky svým moderním přístupům a silnému intelektuálnímu zázemí.²³ V souvislosti s pražskou asanací si vytkl za cíl chránit pražské památky a historický ráz Prahy proti rušivým novodobým zásahům. Mezi jeho členy patřila významná část našich předních historiků umění a architektů. Klub měl v některých městech své odbory, které pracovaly v duchu společných zásad.²⁴ Jeho činnost tak nezůstala omezena pouze na Prahu, ale zasahovala prostřednictvím těchto odborů při významných památkových akcích i v jiných částech republiky. Věstník Klubu Za starou Prahu byl jedním z časopisů, které (až do roku 1937) nahrazovaly oficiální časopis státní památkové péče.

Pokračování bude věnováno snahám o vydání památkového zákona.

21 A. FRIEDL, cit. v pozn. 9. Podle orientačních údajů z roku 1938 obsahoval fond několik set plánů, tisíce tiskových štočků, dvacet tisíc fotografií, dvanáct tisíc negativů. Přesný osud tohoto archivu není zpracován. V plánovém a fotografickém archivu ústředního pracoviště Národního památkového ústavu v Praze se však pravděpodobně nachází jeho značná část.

22 Další české spolky dle O. PLACHT, F. HAVELKA, cit v pozn. 16, s. 1690. Památková komise v Pardubicích; Archeologický sbor Vocel v Kutné Hoře (odbor ochrany památek); Výbor pro záchranu hradu Kumburka a Pecky; Spolek pro záchranu Mariánské Týnice v Kralovicích; Lipanský výbor v Českém Brodě; Spolek městského muzea v Polné (odbor pro záchranu Polenského hradu); Družstvo pro záchranu zříceniny hradu Košumberka; Okrašlovací spolek pro Malou Skálu; Odbor pro zajištění zříceniny Zbiroha; Spolek pro záchranu Radyně a Hůrky u Plzně v Plzni; Sdružení pro zachování a udržování stavebních památek mělnických; Spolek pro zachování, udržování a zabezpečení historických, uměleckých a církevních památek v okresích strakonickém, sušickém, horažďovickém, volyňském a kašperském se sídlem v Horažďovicích; Společnost přátel staroslavné Budče; stavební odbor Muzejního spolku pro záchranu zříceniny hradu Kunětického v Pardubicích; Památková komise v Chlumci. Vedle toho existovala i řada spolků německých, vyvíjejících svou činnost na územích s převahou této národnosti.

23 Jeho historii je věnován obsáhlý sborník *Sto let Klubu Za starou Prahu* (ed. K. BEČKOVÁ), Schola ludus – Pragensia, Praha 2000.

24 Návaznost na Klub Za starou Prahu byla zejména v Českých Budějovicích, Domažlicích, Mělníku, Pardubicích, Pelhřimově, Plzni a Rokycanech.

Obr. 6. *Ruční papírna, Prášily (Stubenbach), okres Klatovy. Nerealizovaný projekt rekonstrukce ruční papírny z roku 1934, dokládající zájem Státního fotomeříčského ústavu i o technické památky. Papírna z roku 1819 byla významná především tím, že se zde až do roku 1933, kdy vyhořela, udržela ruční výroba papíru (dále pouze papírna ve Velkých Losinách). Papírna dodávala své výrobky i Kanceláři prezidenta republiky. Autor F. X. Margold, 1934. (Archiv NPÚ – ÚP, zde také půdorysy, řezy, pohledy a výkres dřevěného lisu)*

